

LITERATURA

D. Szymańska: Urbanizacja na świecie. Wydanie pierwsze. Wydawnictwo Naukowe PWN SA, Warszawa 2007, 390 s. ISBN 978-83-01-15127-0.

Daniela Szymańska je profesorkou na Univerzitě Mikuláše Koperníka v Toruni, vedoucí katedry městských studií a rekreace Institutu Geografie UMK v Toruni. Specializuje se na výzkum procesů a struktur městského osídlení, problematiku obyvatelstva a metodologii geografie.

Problematika výzkumu měst je velmi důležitá a neobvykle aktuální, protože Země se stala planetou měst a urbanizace je jeden z nejzřetelnějších procesů současné civilizace. Má samozřejmě důsledky pozitivní i negativní, např. nadměrný růst městských aglomerací, megalopolí. Má silný vliv na společenskou dynamiku a strukturu a také na životní podmínky lidí. Charakter urbanizace je odrazem sociálně ekonomických a politických poměrů, v nichž se nachází.

Cílem publikace je poznání tematiky světové urbanizace, autorka popisuje rozdíly v její úrovni v různých částech světa; odlišnosti procesů a projevů urbanizace, jejího fenoménu; sílu měst v integračních a globalizačních procesech a v megalopolizaci světa; pozitivní a negativní projevy urbanizace v různých částech světa. Analýza procesu urbanizace je provedena na základě materiálů získaných pro 214 států (politických jednotek) světa. Časový záběr je velmi široký – od začátku vzniku měst a koncentrace obyvatel v nich, až po průběh urbanizace v současnosti. Hlavní důraz je kladen zejména na posledních 60 let, kdy urbanizace nabrala výrazně na síle.

První, úvodní kapitola je teoreticko metodologickým vstupem do problematiky a charakterizuje její cíle. Druhá kapitola je věnována vzniku a rozvoji měst. Na poměrně malém prostoru, ale kompaktně a dostatečně srozumitelně se věnuje definici města, vzniku a rozvoji měst a koncentraci obyvatel ve městech. Zvláště definice města je důležitá pro srovnání míry urbanizace v jednotlivých územních politických jednotkách (státech). Autorka zde předkládá definice města ve vybraných zemích světa a není jich právě málo (16 z Afriky, 23 z Latinské Ameriky a Karibiku, 2 ze Severní Ameriky, 27 z Asie, 26 z Evropy a 6 z Oceánie). Zejména statistická vymezení města ukazují značné diference.

Třetí kapitola se zabývá fenoménem urbanizace a představuje podstatnou část teoretických východisek recenzované publikace. Zaměřuje se na pojetí urbanizace, její složitost a mnohaaspektový rozměr. Nechybí ani pohled na globální a kontinentální urbanizaci světa. Ukazuje na její „všeměstský“ a velkoměstský charakter a na význam nových měst v urbanizaci světa. Kapitola je zakončena případovými studii z Polska, Ruska, Japonska a Brazílie.

Čtvrtá kapitola je příznačně nazvána jako Země – planeta velkých měst. Všímá si koncentračních tendencí, které doprovázejí urbanizaci, procesy megalopolizace a nejdůležitějším megalopolím světa. Nesporný je význam velkých měst světa v procesech globalizace a integrace. Je zde popsán „městocentrický“ model světového hospodářství a diferenciaci měst na základě ukazatele rozvoje města („City Development Index“).

Pátá kapitola si všímá negativních a pozitivních problémů a konsekvencí urbanizace. Zajímavý je příklad řešení problémů velkých měst z brazilského města Curitiba (ten však není úplně nový, je vzpomínán už ve zprávě mezinárodní konference OSN o lidských sídlech HABITAT II).

Závěr publikace tvoří přehled regionů a subregionů vymezených OSN (stav k roku 2003). Seznam literatury je obdivuhodný a obsahuje více než 700 položek (přesně 713) a 17 elektronických zdrojů. Publikace je opatřena věcným rejstříkem v rozsahu 4 stran.

Publikace je určena učitelům i studentům geografie, sociologie, urbanismu, regionální ekonomiky, mezinárodních vztahů a dalším. Může najít i příznivou odezvu na vysokých školách v Česku, případně v dalších institucích, zabývajících se městy a urbanizací z nejrůznějších hledisek.

Petr Šindler

A. R. H. Baker: Geography and History: Bridging the Divide. Cambridge University Press, Cambridge 2003, 279 s. ISBN 0-521-28885-1.

Lze propojit poznání geografie a historiografie? Na tuto otázku se ve své knize, která vychází jako již v pořadí 36. svazek řady Cambridge Studies in Historical Geography, snaží najít odpověď britský historický geograf, jeden z nejvýznamnějších zástupců tohoto oboru ve světě, Alan R. H. Baker.

Jak sám uvádí v úvodu, nesnažil se v tomto případě vytvořit „manuál historické geografie“ (s. XII). Text publikace proto, podle jeho vlastních slov, neobsahuje návody jak se stát historickým geografem. Autor ani primárně nehodnotí jednotlivé výzkumné směry v historické geografii, ani nenavrhuje možnosti jejich budoucího vývoje. I když i těmto otázkám, jak sám přiznává, se nelze zcela vyhnout. Bakerovým obecnějším cílem je pojednat o dějinách vztahů mezi geografii a historiografií a touto cestou „prohloubit historické povědomí geografů a rozšířit geografické vědomí historiků“ (s. XII) a identifikovat základní přetrvávající prvky a znaky výzkumu jak v historické geografii, tak ve vztazích mezi geografii a historiografií.

V textu se autor tohoto cíle důsledně drží, a proto příliš nerozvíjí úvahy o povaze historické geografie, ale na podkladě rozsáhlého souboru literatury podává příklady jak geografických, tak historických studií a výzkumných témat propojujících geografii a historiografií. Přínosné je, že se neomezuje pouze na anglo-americké prostředí, neboť se v rámci svých znalostí snaží prezentovat i příspěvky autorů z jiných národních škol, nejen evropských (např. francouzské, německé či české, ale také čínské a japonské).

Podle Bakera by jakákoli kodifikace a diskuse historické geografie měla být součástí geografie. A to i přesto, že historická geografie sdílí své výzkumné metody s řadou oborů a disciplín zaměřených jak na historické, tak prehistorické období; své výzkumné problémy sdílí s geografii. Je ovšem určitou ironií, že v obvyklém shrnutí obsahu publikace na zadní straně přebalu se uvádí, že „Dr. Baker identifikuje hlavní principy vztahující historickou geografii nejen k historiografii, ale také ke geografii“. Pořadí významů je zde opačné než uvádí sám autor.

Pro Bakera je tedy historická geografie především geografii minulosti (srovnej Butlin 1993). Tomuto stanovisku odpovídá i struktura obsahu knihy, který sestává z částí vytvořených podle autorem identifikovaných nejvýznamnějších geografických diskurzů, nebo, jinými slovy, výzkumných oblastí. Po úvodní části, která podrobněji představuje nejen cíl a myšlenková východiska publikace, ale i ve stručnosti diskutuje dosud vzhledem k práci přispívající k diskusi tématu vztahů mezi výzkumem v geografii a historiografii, následují kapitoly věnované: (2) geografii a dějinám umístění, do kterých řadí např. problematiku prostorového rozmístění a difuze; (3) environmentálním geografii a dějinám; (4) geografii a dějinám krajiny a, podle autora nejvýznamnějším, (5) regionálním geografii a dějinám. Závěrečná, šestá, kapitola se pak věnuje reflexi dosavadního výzkumu v historické geografii a vztahů mezi geografii a historiografií. Shrnuje zde také jím navržených sedm principů, které charakterizují výzkumné zaměření a postavení historické geografie ve vztahu k historiografii a geografii. Totiž, že: 1. historická geografie, obdobně jako historiografie, si dává otázky o minulosti; 2. prameny a teorie historické geografie, stejně jako historiografie, jsou problematické; 3. diskuze je ústřední pro praxi historické geografie; 4. historická geografie se ze své podstaty zabývá geografickými změnami v čase; 5. historická geografie je ústřední pro geografii jako celek, není pro ni okrajová; 6. historická geografie se ze své podstaty zabývá syntézou místa, nikoli prostorovou analýzou a konečně 7. historická geografie vyzdvihuje historickou specifickou jednotlivých míst (podrobněji tyto body diskutují např. Chomý, Jeleček 2005). Historická geografie je tak podle Bakera syntetizující idiografickou disciplínou na pomezí geografie a historiografie zaměřující se na poznání a interpretaci stavu a proměn určitých míst v minulosti.

I přes obdivuhodný rozhled autora a propracovaný obsah jeho práce se však nelze ubránit několika připomínkám či spíše podnětům k zamyšlení. Přes všechno hledání a dokládání vzájemného prolínání pojistností mezi geografii a historiografií Baker opomíjí jednu pro geografii ne nepodstatnou oblast výzkumu a poznání, kterou jsou dějiny a historická geografie samotné. Geografie ne vždy na různých místech a v odlišných obdobích znamenala to samé a zájem o poznání těchto významů, jejich vývoje a proměn v čase a prostoru také propojuje geografii s historiografií. Celkovému dojmu z práce by též zřejmě prospělo, kdyby autor věnoval více pozornosti systematickému pojednání o proměnách přístupů a postavení historické geografie v kontextu vývoje geografie jako celku. Stejně jako geografie, měla jistě

i historická geografie v různých obdobích odlišné významy a postavení (Livingstone 1992) a poznámky k dějinám historické geografie jsou v různých částech textu tak jako tak již obsaženy. To by čtenáři umožnilo i lépe pochopit výše uvedených sedm principů historické geografie. Vždyť ať už byly cíle autora jakékoli, čím jiným tyto body jsou, než Bakerovým návodem jak chápat historickou geografii, metody jejího studia a její tematické zaměření. V neposlední řadě též naznačují, kam by se měla ubírat její budoucnost.

Literatura:

- BUTLIN, R. A. (1993): *Historical Geography: Through the Gates of Space and Time*. Arnold, New York, 306 s.
- CHROMÝ, P., JELEČEK, L. (2005): Tři alternativní koncepte historické geografie v Česku. *Historická geografie*, 33, s. 327–345.
- LIVINGSTONE, D. N. (1992): *The Geographical Tradition: Episodes in the History of a Contested Enterprise*. Blackwell, Oxford, 434 s.

Zdeněk Kučera

K. R. Olwig: *Landscape, Nature, and the Body Politic: From Britain's Renaissance to America's New World*. The University of Wisconsin Press, Madison 2002, 299 s. ISBN 0-299-17424-7.

V knize, jejímž autorem je Kenneth Robert Olwig (profesor teorie krajiny na Zemědělské univerzitě ve švédském Alnarp), se nám do rukou dostává jeden z nejucelenějších příspěvků k teorii krajiny od doby, kdy britský geograf Denis Cosgrove publikoval svou dnes již klasickou práci *Social Formation and Symbolic Landscape*. Tato práce, později vydaná v reedici (Cosgrove 1998), byla již po svém prvním vydání v roce 1985 považována za knihu, která má potenciál významně posunout zaměření výzkumu krajiny v kulturní geografii (Duncan 1987).

Čtlo by se řici, že téměř o 20 let mladší titul *Landscape, Nature, and the Body Politic*, s předmluvou Yi-Fu Tuana, nemá menší potenciál. Kniha není první autorovou prací na dané téma, ale je jedním z výsledků jeho dlouhodobého zájmu o problematiku významu pojmů krajina (resp. „landscape“) a příroda (resp. „nature“), ke kterým nyní ještě přidává zemi, venkov (resp. „country“). A stává se tak součástí širší série autorových publikací zabývajících se ontologií krajiny. Co je to „krajina“ a co tím myslíme, když říkáme „krajina“, jsou klíčové otázky.

Cílem Olwiga není ani tak pojednat o vývoji chápání výše zmíněných pojmů a vztahů mezi nimi v určité omezené oblasti lidské činnosti, např. vědním oboru, ale spíše přispět k zamyšlení a diskuzi nad jejich obecnými významy a způsoby užívání v kontextu historického vývoje. Autorem zvolenou metodu můžeme označit jako filologickou. Jeho práce je tak postavena především na diskuzi rozsáhlého literárního a kulturně-historického materiálu. Jak sám uvádí v úvodu, primárně vychází z podrobného čtení vybraných textů a snaží se ilustrovat explicitně a implicitně vyjádřený obsah jejich sdělení. A zaměřuje se přitom hlavně na způsob jakým byly diskutované prameny použity při utváření geografického vyjádření národní identity.

Krajinu dnes chápeme především jako určitou scénérii či obraz (v nejširším smyslu tohoto slova). Nicméně „význam takových obrazů je notoricky nestálý pokud jejich vysvětlení není podepřeno osvětlujícím psaným textem... Tedy jakousi legendou k obrazu, kdy takové texty lze označit jako podtexty. Tato kniha se snaží poskytnout podtexty pro krajinu, chápanou jako scénérii, skrze studium vývoje širšího významu krajiny jako konceptu“ (s. XXVII). Tedy poskytnout teoretický základ a vodítko pro další směřování diskuze o krajině. Autor si je ovšem také vědom toho, že jím zvolené a analyzované texty nelze zcela oddělit od jejich specifického historického kontextu, prostředí. Proto svou práci označuje za historickou geografii představ, mentalit a vyprávění a ne za historii jako takovou.

Svou podnětnou diskuzi autor zakládá především na rozboru textů převážně z anglo-saského kulturního prostředí. A zdařile na tomto specifickém případě ilustruje, jak se v určitém historickém kontextu vyvíjel vzájemný vztah pojmů „landscape“, resp. „Landschaft“, „nature“ a „country“ zejména od počátku 17. století. Snad největším přínosem jeho práce je úvaha, že význam slova krajina nebyl primárně vnímaná scénérie, ale označovalo se jím ur-

čité území, resp. určitý územně-politický celek, území spravované komunitou s jedním společným zvykovým právem. Mluvíme též o tzv. politické krajině („political landscape“), tedy území pod vlivem určitého politického zřízení, lidské aktivity. Krajinné obrazy (malby), jako např. v nizozemském malířství 16. století, pak sloužily jako „způsob reprezentace, konkretizace, více abstraktní, společenské představy krajiny vyjádřené zastupitelskými právními orgány a jimi vytvářenými zákony“ (s. 25).

Práce *Landscape, Nature, and the Body Politic* je jednou z nejpodnětnějších současných úvah o obsahu a významu pojmu krajina. Vzhledem k jejímu specifickému územnímu zaměření však neaspíruje na to být konečným, i když významným, příspěvkem k této diskuzi. Pojmy jako krajina, *paysage*, *landscape* a *Landschaft* totiž neznamenají vždy totéž a poznatky o jejich významu nelze bezezbytku přenášet mezi různými kulturními prostředími. I s ohledem na použitou metodu tak, nejen pro českého čtenáře, může být její čtení někdy velmi obtížné a místy nudné.

Práci by také prospělo, kdyby autor věnoval více pozornosti diskuzi svých poznatků zejména v kontextu současných společenských aktivit týkajících se krajiny. Nabízí se např. otázka role vnímaného krajinného obrazu při utváření povědomí o určitých regionech. Tedy jeho vlivu na rozhodování o lokalizaci vybraných aktivit do těchto oblastí, jeho užívání v teritoriálním marketingu nebo propagaci specifických regionálních produktů. Z pohledu geografické teorie je určitým zklamáním, že se v práci nevěnuje více pozornosti vztahům krajiny k dalším geografickým konceptům, zejména již zmiňovanému regionu. Stále totiž věnujeme dostatek pozornosti samostatné diskuzi definic jednotlivých geografických konceptů na úkor úvah o vztahu mezi nimi. Aktuální a dnes tolik potřebná diskuze vztahů mezi pojmy krajina a region, ke které svým zvláštním způsobem jistě přispívá i Olwigova publikace, dosud čeká na své zpracování.

Závěrem však lze konstatovat, že i přes výše uvedené výhrady, které představují spíše podněty pro další diskuzi, lze originální a podnětnou Olwigovu práci doporučit všem, kteří se krajinou a jejím výzkumem zabývají.

Literatura:

- COSGROVE, D. E. (1998): *Social Formation and Symbolic Landscape*. The University of Wisconsin Press, Madison, 293 s.
DUNCAN, J. S. (1987): Review: *Social Formation and Symbolic Landscape*. by Denis Cosgrove. *Annals of the Association of American Geographers*, 77, č. 2, s. 309–311.

Zdeněk Kučera

Krajina v anglo-americké kulturní geografii, J. Wylie: *Landscape*. Routledge, Abingdon 2007, 246 s. ISBN 978-0-415-34144-8.

Kniha, jejímž autorem je John Wylie (Senior Lecturer in Cultural Geography, School of Geography, Archaeology and Earth Resources, University of Exeter), vychází v řadě nazvané *Key Ideas in Geography* (Klíčové myšlenky v geografii), kterou editují Sarah Holloway (Loughborough University) a Gill Valentine (Leeds University). Jak se uvádí na předšádce, cílem této edice je poskytnout originální a přístupné texty týkající se významných prostorových konceptů. Texty mají přispět k hlubšímu porozumění různým způsobům jakými chápeme jejich obsah a význam a jsou kritickou diskusí příspěvků klíčových autorů k danému tématu. Krajina je právě jedním z takových, nejen geografických, konceptů, jejichž význam a obsah je dnes stále častěji diskutován.

Výše zmíněná publikace je kromě úvodu, ve kterém jsou představena myšlenková východiska a struktura díla, rozdělena do pěti hlavních částí nazvaných: *Tradice krajinářství* (*Landscaping traditions*), *Způsoby nahlížení* (*Ways of seeing*), *Kultury krajiny* (*Cultures of landscape*), *Fenomenologie krajiny* (*Landscape phenomenology*) a *Vyhlídky pro krajinu* (*Prospects for landscape*). Každá z nich obsahuje krátký úvod, diskuzi problematiky výzkumu krajiny v rámci vymezeného tématu a výstižné shrnutí této diskuze v závěru.

Hned na samém začátku knihy se dozvídáme, že krajina je „napětí“. Nebo, jak je později upřesněno, krajinu a její výzkum lze charakterizovat pomocí několika druhů napětí, mezi: 1. blízkostí a vzdáleností; 2. pozorováním a obýváním; 3. pohledem a územím; 4. kulturou

a přírodou. Definice těchto napětí obsažených v konceptu krajiny pak slouží autorovi k představení dalšího obsahu knihy. Jejím cílem je pojednat o různých způsobech chápání krajiny kulturními geografy, o tom, jak se jejich přístupy postupně měnily a vyvíjely. Nicméně hlavní část textu se věnuje zejména vývoji pojetí krajiny v anglo-americké kulturní geografii od 80. let 20. století. Publikace aspiruje být syntézou těchto přístupů a poskytovat tak základ pro další budoucí výzkum.

Po úvodu následuje část věnovaná krátké diskuzi a představení výzkumu krajiny v anglo-americké kulturní geografii do poloviny 70. let 20. století. Cílem je charakterizovat hlavní školy tohoto období a jejich představitele a uvést čtenáře do současné kritické diskuze nad tehdejšími přístupy. Autor tak činí na příkladu děl, jejichž autory byli: Carl O. Sauer (1889–1975), jedna z hlavních postav tzv. „Berkeley school“, William G. Hoskins (1908–1992), autor dnes již klasické studie *The Making of the English Landscape*, a John Brinckerhoff Jackson (1909–1996) se svým důrazem na studium každodenních, „vernakulárních“ krajin.

Následují dvě kapitoly věnované vývoji přístupů ke krajině v kulturní geografii v 80. a 90. letech 20. století. S nástupem marxistické „nové kulturní geografie“ se objevuje propojení geografického studia krajiny s dějinami umění, které reprezentují svými pracemi zejména Denis Cosgrove (např. *Social Formation and Symbolic Landscape*) a spolu s ním Stephen Daniels (editoři známé publikace *The Iconography of Landscape: Essays on the symbolic representation, design and use of past environments*). James a Nancy Duncan přicházejí s pojetím krajiny jako textu (viz např. J. Duncan a jeho práce *The City as Text: The Politics of Landscape Interpretation in the Kandyan Kingdom*), krajina je řešena i v rámci feministické geografie (např. Catherine Nash, Gillian Rose).

V 90. letech se rozvíjejí poststrukturalistické přístupy ke studiu krajiny. Na jedné straně se větší pozornost věnuje kulturám krajiny (např. David Matless), tedy způsobům jakými se krajina uplatňuje v jednání lidí, definici různých skupin a hnutí, ale na druhé straně se také objevuje materialistické, marxistické pojetí krajiny (zejména Don Mitchell a např. jeho práce *The Lie of the Land: Migrant workers and California landscape*).

Následuje kapitola, která je, vzhledem k široce zvolenému tématu publikace poněkud překvapivě, celá věnována pouze fenomenologii krajiny. V závěrečné kapitole jsou ve velmi zhuštěné formě popsány nejnovější, někdy možná až příliš módní, vývojové trendy (tzv. „ne-reprezentační teorie“). Z těch vystupuje zejména Kenneth R. Olwig a jeho diskuze obsahu a významu pojmu krajina ve vztahu k politickému zřízení a právu (viz např. dílo *Landscape, Nature and the Body Politic: From Britain's Renaissance to America's New World*).

Přestože John Wylie výstižným a čtivým způsobem shrnuje vývoj pojetí krajiny v anglo-americké kulturní geografii ve 20. století, nelze nemít k jeho publikaci určité výhrady. I když ty lze chápat také jako náměty pro další teoretický výzkum v oblasti geografického studia krajiny. I přes slibný název se autor až příliš soustředil pouze na oblast kulturní geografie. Činil tak v přímém rozporu s tvrzením na předšádce knihy, kde se uvádí, že tradice výzkumu krajiny jsou v knize podány jako celek. Nejen, že chybí podrobnější diskuze děl významných autorů jako David Lowenthal, Edward Relph nebo Yi-Fu Tuan. Představené přístupy nejsou ani jasněji zasazeny jak do kontextu obecného vývoje geografie, tak ani dalších vědních disciplín (např. archeologie, architektura, ekologie, historiografie). Kulturní geografie, jakkoli definovaná a vymezená, jako by byla jediná, která se zabývá studiem krajiny. Na její vyrovnání např. s krajinnou ekologií si proto ještě budeme muset počkat.

Zdeněk Kučera

D. Marinković: Demografski problemi procesa izbjeglištva u Republici srpskoj. GrafoMark, Banja Luka 2005, 171 s.

O statistice se s oblibou říká, že je to přesná věda o nepřesných číslech. V případě analýzy dat statistik soudobé Bosny a Hercegoviny to platí obzvlášť. Důvod je prostý – již 18 let země čeká na řádné, oficiální statistické sčítání lidu. Proto je také možné, že existuje tolik vyhraněných odlišných názorů na současnou etnickou podobu státu. Demografický stav Bosny a Hercegoviny zůstává nadále silně ovlivněn důsledky nucené migrace, jež si však každá strana konfliktu interpretuje po svém.

Situace by se bezesporu usnadnila uskutečněním censu obyvatelstva. Jeho provedení se však opakovaně odkládá, neboť údajně soustavně pokračuje proces návratu uprchlíků a pře-

místěných osob do svých původních domovin. Statistické údaje (UNHCR) však jasně dokazují, že lidé, kteří měli zájem se vrátit, jsou již dávno zpět. Ostatní se naopak do své původní předválečné domoviny již příliš vracet nebudou. Odpůrci okamžitého provedení statistického sčítání argumentují především tím, že by se cenem legitimizoval současný stav, čímž by došlo k potvrzení etnické homogenizace země. Za touto výmluvou se však skrývá obava, že sčítání prokáže reálný – pravděpodobně nižší – počet obětí bosenského konfliktu a že se tak potvrdí celkový neúspěch návratu uprchlíků do svých domovů. Sčítání, jehož provedení se i přes ostrou kritiku odborníků odsunulo až na rok 2011, je tak v dnešní etnický různorodé společnosti primárně politickým.

Problematice etnických proměn a celkové demografické situaci na území Bosny a Hercegoviny se z těchto důvodů v české, jihoslovanské i světové odborné literatuře věnuje poměrně malá pozornost. V samotné Bosně a Hercegovině lze přístupy odborníků rozdělit do dvou směrů. U prvního obecně převažuje neochota zkoumat dané procesy kvůli nedostatku relevantních dat a také proto, že dané procesy ještě stále nejsou ukončeny. První argument je srozumitelný, druhý je účelový; na objektivní zhodnocení situace bychom museli čekat ještě řadu let. Představitelé druhého názorového směru apelují započít výtakem, i za cenu nedostatečné datové a pramenné základny. Objevují se i prvotní dílčí sondy do této složitě problematiky (často ale bohužel pouze jako účelová vysvětlení a obhájení určitých názorů a trendů patrná u všech národností). Jednou z nich je i recenzovaná studie D. Marinkoviće. Ta je navíc prvním pokusem o komplexní analýzu důsledků nuceně migrace na celkovou demografickou situaci jedné entity Bosny a Hercegoviny (Republika srbská). Autor, vysokoškolský pedagog přednášející na Přírodovědecké fakultě v Banja Luce, sice navazuje na dosavadní (byť notně torzovitý) stav bádání, nevyužívá však bohužel všechny dostupné publikované materiály. Jeho výzkum, založený na analýze stávajících statistických pramenů, archiválií, sekundární literatury i terénních šetření (na ty však bohužel v celé knize nikde neupozorňuje), hodnotí dopady specifického migračního procesu – exodu uprchlíků – na současnou socioekonomickou situaci Republiky srbské a na její demografický rozvoj. Geografickým prostorem výzkumu je sice Republika srbská, nicméně velkou část procesů a jejich dopadů, lze zobecnit i pro druhou entitu, Federaci Bosny a Hercegoviny.

Marinković upozorňuje, že kvůli absenci censu je velmi problematické objektivně zhodnotit demografický potenciál Republiky srbské, i exaktnější hodnocení počtů uprchlíků a dalších přemístěných. Proto také logicky jeho publikace nemůže být brána jako komplexní komentovaná analýza demografické situace v zemi (zde se nabízí paralela interpretace počtů válečných ztrát za 2. světové války v Jugoslávii a jejich proměn v čase).

Publikace je přehledně strukturovaná do dvou základních tematických celků. První (Geografická poloha a socioekonomické charakteristiky geoprostoru Republiky srbské) splňuje účel základního informativního seznámení se zájmovým územím (charakterizuje zde jednotlivé geografické komponenty, demografické charakteristiky území před rokem 1991). Ve druhé a stěžejní části publikace (Uprchlíci geoprostoru Republiky srbské v době 1991–2001) Marinković strukturovaně diskutuje jednotlivé aspekty tohoto problému. Nutno podotknout, že se mu daří vyvarovat se jakýchkoliv náznaků manipulace a prosazování jednoho úhlu pohledu. Snaží se tak nestranně vymezit jednotlivé směry i objem nucených migrací. Autor na základě analýzy vybraných statistických materiálů potvrzuje stěžejní hypotézu o změně etnické mapy Bosny a Hercegoviny. Promíšené, národnostně heterogenní oblasti předválečné Bosny a Hercegoviny jsou díky nuceným migračním pohybům proměněny na relativně uzavřené, homogenní území, což autor hodnotí jako nejzávažnější důsledek pro další demografický vývoj celého entitního prostoru. Tento předpoklad potvrzuje skutečností, že se pro lokální integraci a konečné usazení v Republice srbské vyjádřila v anketách většina uprchlíků a přemístěných. O návratu zpět naopak uvažuje jen velmi nízký počet jedinců. Velmi důležité je jeho upozornění, že proces etnické homogenizace nezačal až jako reakce na situaci během války. K přesunům obyvatelstva totiž docházelo již před občanským konfliktem. Z oblastí, kde dané etnikum bylo v menšině, odcházeli lidé do oblastí, kde jejich etnikum mělo většinu. Válka tento trend pouze několikanásobně navýšila a celkově urychlila. Etnická příslušnost měla rozhodující úlohu ve formování jednotlivých uprchlických směrů. V případě Srbů a Chorvatů tak velmi často šlo o přesun do mateřských republik – Srbska a Chorvatska. Při nízké emigraci a zachování poměrně vysokého přirozeného přírůstku u Muslimů tak relativně i absolutně rostla muslimská populace v Bosně a Hercegovině. Taktéž prokazuje, že uprchlictví bylo v celé republice dvojsměrným procesem. Ve směru z Federace Bosny i Hercegoviny do Republiky srbské a opačně, přičemž však už nehodnotí, který směr měl vyšší intenzitu. Lze polemizovat s autorovou tezí, že proces návratu uprchlíků stále není

ukončen. Toto tvrzení je vlastní všem autorům napříč národnostmi, liší se však v přístupu k provedení censu.

Uprchlíci zásadně změnili prostorové rozložení a etnickou kompozici obyvatelstva země. Konfliktem vyvolané demografické ztráty, jež jsou vysoce nerovnoměrně na území entity rozloženy, působí velmi neblaze na celkový socioekonomický rozvoj nejen Republiky srbské. Periferní oblasti, kde válka urychlila již tak intenzivní depopulační trend, se dále prostorově rozšiřují. To vyvolává málo povzbudivé projekce do budoucna týkající se velmi pravděpodobného zpomalení celkového socioekonomického vývoje tohoto prostoru. Současně autor analýzou věkové a pohlavní struktury uprchlíků a přemístěných osob na území Republiky srbské dokládá, že tato struktura je v podstatě identická se strukturou místního (předválečného) obyvatelstva, a tudíž nemůže nijak ovlivnit, urychlit demografický vývoj tohoto prostoru.

Autor bohužel místy neprovádí hlubší analýzu, jež by mohla odpovědět na otázky, které svými zajímavými postřehy nastoluje. Zabývá se čistě geograficko-demografickými charakteristikami, vynechává další problémy týkající se uprchlictví (a jejich vliv na demografickou situaci), např. zde vůbec nehodnotí efektivitu implementace mírových dohod a problémů s tím souvisejících, jen velmi okrajově se zmiňuje o psychologických dopadech, adaptaci a re-integraci uprchlíků atd. Marinković je apolitický, snaží se vyvarovat např. i hodnocení nacionalistické politiky, která byla klíčovou brzdou v naplňování jednoho ze stěžejních bodů mírových dohod (Anex 7 o návratnosti uprchlíků). V podkapitole věnující se socioekonomickým následkům uprchlické vlny upozorňuje sice na složitosti s ubytováním uprchlíků a přemístěných osob, ale nezmiňuje stěžejní problém často bránící předání soukromého majetku do rukou uprchlíků. Tedy fakt, že jejich domovy jsou obývány často jinými uprchlíky. Nehodnotí nelehký průběh naplňování Anexu 7 mírové smlouvy. Dále neřeší, kolik může být jedinců, kteří se v místě svého předválečného bydliště pouze evidují kvůli prodeji svých nemovitostí a přitom žijí jinde, čímž znemožňují jasné sledování návratnosti.

Zásadní kritickou připomínkou je nevyužití všech (v té době) dostupných, byť jistě ne objektivních, datových statistických zdrojů a také absence diskuse literatury k danému tématu. Při stěžejních komparacích statistických materiálů se spokojuje pouze se dvěma prameny, byť jsou pro Republiku srbskou klíčové, a to Popis izbjeglih i raseljenih lica u Republici Srpskoj (1996) a Reregistracija izbjeglih i raseljenih lica u Republici Srpskoj (2001), které dále již nesrovnává s dalšími možnými zdroji informací. A to i přesto, že mnohé z nich uvádí v závěrečném seznamu literatury.

Tabulky a černobílé grafy pak vcelku názorně doplňují autorův text. Některé grafy, např. návrat uprchlíků do Bosny a Hercegoviny a srovnání s návraty do Federace Bosny a Hercegoviny a Republiky srbské (s. 122) by si zasloužily rozsáhlejší komparaci a hlubší rozbor než pouhé popsání čísel uvedených v grafu. Škoda, že velmi zajímavý kartogram analyzující nejintenzivnější směry pohybu uprchlíků a přemístěných osob směřujících do prostoru Republiky srbské znehodnocuje jeho nekvalitní grafické zpracování. Za cenné lze považovat přílohy práce (10 tabulek a 10 kartogramů); výborně jsou zpracovány kartodiagramy, které graficky znázorňují řešené situace, např. hustota osídlení v roce 2001, stopy přirozeného přírůstku a počty uprchlých a přemístěných osob dle opštín.

Vzhledem k úzké statistické základně, nízkému počtu citací z jiné než srbské literatury a opomenutí několika zásadních zahraničních i bosenských titulů, nemůže být tato publikace brána jako ucelená a komplexní studie zabývající se nucenou migrací v bosenském prostoru. Přesto anotovaná publikace splňuje účel úvodu do problematiky soudobé demografické situace na území Bosny a Hercegoviny.

Ondřej Žíla